

Öğretmen Adaylarının Güncel Etik Konular Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

The Investigation of the Opinions of Teacher Candidates about Current Ethical Issues in Terms of Various Variables

Melike ÖZER KESKİN, Nilay KESKİN SAMANCI, İsmet KURT

ÖZ

Bu araştırma öğretmen adaylarının etik ikilemler içeren bazı biyoetik konular hakkında görüşlerini belirlemek amacıyla planlanmıştır. Nicel araştırma tekniklerinin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu 2011-2012 yılında Gazi Üniversitesinde öğrenim gören 8 farklı bölümden toplam 238 öğretmen adayı oluşturmuştur. Genetik tarama testi, üreme teknolojileri ve ötanazi gibi etik tartışmaların odağında yer alan konular hakkında senaryolar içeren Biyoetik Değer Envanteri ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının tercihleri cinsiyet ve bölüm gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bu etik konular hakkında karar verirken göz önünde bulundurdıkları etik yaklaşımlar incelenmiştir. Öğretmen adaylarının her bir senaryo için karar verme sürecinde göz önünde bulundurdıkları etik yaklaşımların farklılaştığı tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının genel kararlarının ve etik yaklaşım tercihlerinin bölümlere ve cinsiyete göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Sadece genetik tarama testi konulu senaryoda cinsiyete bağlı farklılık tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Etik ikilemler, Biyoetik, Genetik tarama testi, Ötanazi, Üreme teknolojileri

ABSTRACT

This research is planned for determining teacher candidates' opinions about some bioethics issues which include ethical dilemmas. In this research in which quantitative research techniques was used, a study group consisted of 238 teacher candidates from eight different departments at Gazi University in 2011-2012 academic year. Bioethical Values Inventory including scenarios located in the center of ethical issues, such as genetic screening tests, reproductive technologies and euthanasia used as an assessment instrument. Preferences of teacher candidates on scenarios are examined by using research variables such as the gender and studied department. In addition ethical approaches when making their decisions on ethical problems were analyzed. It was observed that the teacher candidates changed the ethical approaches while making decision for each scenario were varied. The teachers' overall judgments and ethical approach preferences for each scenario did not differentiate according to the department and gender. Only gender-related differences were identified in the genetic screening test scenario.

Keywords: Ethical dilemmas, Bioethics, Genetic screening test, Euthanasia, Reproductive technologies

Melike ÖZER KESKİN (✉)

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye
Gazi University, Faculty of Education, Department of Secondary School Science and Mathematics Education, Ankara, Turkey
mozerkeskin@gmail.com

Nilay KESKİN SAMANCI

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye
Gazi University, Faculty of Education, Department of Secondary School Science and Mathematics Education, Ankara, Turkey

İsmet KURT

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye
Gazi University, Faculty of Education, Department of Secondary School Science and Mathematics Education, Ankara, Turkey

Geliş Tarihi/Received : 17.07.2013

Kabul Tarihi/Accepted : 07.08.2013

GİRİŞ

Çağımızın en önemli ayırt edici özelliği, teknoloji ve onun kaynağını oluşturan bilimin doğrudan üretici güç haline gelmesi olmasıdır. Üretimdeki yetkinlik, günümüzde bilim ve teknoloji-deki yetkinlik olarak anlaşılmaktadır. Bu nedenle de bilim ve teknoloji, ekonomik olarak büyüme ve toplum refahı açısından stratejik önem kazanmıştır (DPT, 2000).

Bilim ve teknoloji geçmişten günümüze kadar bütün insanları ve toplumları etkilemiştir. Günümüzde bilim ve teknolojinin, tarihte hiçbir dönemde olmadığı kadar hızlı gelişimi dikkat çekici boyuttadır (Erbaş, 2008). Bilim ve teknolojiden yararlanan biyoteknolojik gelişmeler, biyoloji biliminin gelişmesi ile hız kazanmış ve hayat kalitesini artırmak adına insanlar bu teknolojilerden faydalanmaya başlamıştır (Erbaş, 2008). Bu gelişmeler, giderek çok daha fazla sayıda hizmet ve sanayi sektörünü kapsamakta ve bunları etkilemektedir. İnsan sağlığından tarıma, kimya mühendisliğinden çevre korumaya, gıda sektöründen enerji sektörüne kadar yaşamı etkileyen pek çok alanda biyoteknoloji uygulamaları karşımıza çıkmaktadır (Yakıcıer, 2002). Biyoteknoloji uygulamalarının sağladığı avantajlar insanlarda iyimser düşünceler uyandırırken, gelecekte yol açabileceği olası olumsuzlukların da düşünülmesi bu platformda tartışmalara yol açmaktadır (Erbaş, 2008). Yaşanan gelişmeler hakkındaki belirsizlikler ve riskler çeşitli soruları beraberinde getirmiş ve bu durum 'etik' tartışmalara neden olmuştur (Keskin Samancı, 2009). Günümüzde genetiği değiştirilmiş organizmalar, klonlama gibi pek çok gen teknolojisi ile ilgili konuların etik boyutu tartışılmakta ve etik kavramının önemi vurgulanmaktadır (Bayraktaroglu, Özen Kutanis & Özdemir, 2005).

Etik, geçmiş, şu an ve geleceğe ilişkin karar ve eylemlerin dikkatli ve sistematik biçimde düşünülmesi ve çözümlenmesi ile uğraşır (Işıl Ülman, 2010). Her insanın içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerinden etkilenerek şekillenen kendine özgü inanç ve değerler sistemi vardır. Sahip olduğu bu inanç ve değerlere göre birey karşılaştığı eylemde etik bir tutum sergiler (İlgaz & Bilgili, 2006). Pieper'e (1999) göre etik bir pusulaya benzemektedir. Pusula kişiyi hedefe götürmez, ona yalnızca kuzeyi gösterir. Bu bilgi ışığında kişi bulunduğu konuma göre gideceği yolu kendi belirlemek durumundadır. Etik de kişiye bir eylem hakkında doğruyu gösterir ancak bunu yapması için kişiyi zorlamaz, birey kendi özgür iradesi ile tercihini yapar (Pieper, 1999: 99). Bir eylem hakkında karar verirken iki değer arasında oluşan karmaşa olarak nitelendirilen *etik ikilemlerle* karşılaşan birey, seçim yapmak zorunda kalır. Hangi seçeneğin daha iyi olduğuna karar verirken bütün alternatiflerin değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca etik ikilemler tek bir doğru cevabı olmayan durumlar olup, çözümünü için kesin kurallar içermez (Elçigil et al, 2011). Etik ikilem ile karşılaşan bireyin etik karar verme stratejilerini içselleştirmesi önemlidir. Bu durumda etik duyarlılık ve etik farkındalığına sahip olan bireyin karar verme süreci, kendini sorguladığı aktif bir süreç olarak karşımıza çıkar (Pope & Vasquez, 2011).

Birçok eğitimci, öğrencilerin erken yaşlarda etik sorunlarla karşılaşması ve kendi değerlerini açıklayabilmesini, gelecekte karşılaşacakları etik ikilemlere hazırlık olarak görmektedir

(Wever & Evans, 1996). Günlük yaşamda ve geniş meslek yelpazesinde özellikle de tıp alanında etik ikilemlerle karşı karşıya kalınmaktadır. Bilim ve teknoloji-deki hızlı gelişmeler göz önüne alındığında her toplum için kendi geleceklere ve çocuklarının geleceklere ilgilendiren konularda karar verebilmeleri, risk ve yarar dengesinin nasıl kurulacağını bilmeleri çok önemlidir (Macer, 2008: 4).

Biyolojik bilimlerle ilgili etik tartışmaları içeren biyoetik, gerek insan hayatının ve diğer varlıkların hayatlarının, gerekse de insanın özgürlük ve onurunun, bilimsel araştırmalarda, sonuçları tahmin edilemeyen modern teknolojiler nedeniyle tehlike altına girdiği her yerde karşımıza çıkmaktadır. Teknoloji sayesinde yapılabilir ve mümkün olanı uygulayıp sorumsuzca davranmak yerine, genelin çıkarını dikkate alarak teknolojik müdahalenin sınırlarının çizilmesi bir zorunluluktur (Pieper, 1999: 89).

Modern toplumlarda insanlar, bilim ve teknoloji-deki gelişmelere uyum sağlamak, aynı zamanda bu teknolojilerin etkileri ile karşı karşıya kalıp, gerektiğinde seçim yaparak karar vermek zorunda kalmaktadır (Keskin Samancı, 2009). Disiplinler arası tartışmalara konu olan yapay dölleme, organ-doku, hücre bağı, embriyolojide yapılan çalışmalar, gen aktarımı ile genetiği değiştirilmiş organizmaların üretilmesi, genetik tarama testleri, ötanazi gibi birçok farklı konu biyoetik çerçevesinde gündeme gelen konulardır (Çobanoğlu, 2009, s:245). Embriyonun ne zaman bir kişi haline geldiği ve embriyonun ahlaki statüsü, bilim ve teknoloji-deki gelişmelerin doğrudan bir sonucu olarak ölüm ve yaşam üzerindeki kontrolün artışı, yaşam hakkı kadar ölüm hakkının da var olduğu düşüncesi, genetik tarama testleri, toplumsal, ekonomik ya da estetik kaygılar güdülerek embriyoda arzu edilen özelliklerin seçilmesi gibi birçok konu ahlaki açıdan değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bireyleri bu gibi örnek durumlarla karşı karşıya getirmek, onlara ahlaki değerlendirme yapabileme fırsatını verecektir.

Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde öğrenme-öğretme süreçlerinde etik eğitime yer verilmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır (Keskin Samancı, 2009; Ersoy, 1996; Macer, 2008: 4; Watson, 2005). Bu çerçevede ahlak ve değer kavramlarının şekillendirilmesinde, okullara özellikle öğretmenlere büyük sorumluluk düşmektedir; çünkü öğretmenler, hem ahlâki sorularla sürekli karşı karşıyadır, hem de gelecek kuşağın eğitiminin ve ahlâki iyiliğinin sorumluluğu onlara yüklenmiştir (Haynes, 2002, s:17). Doğan'a (2002, s:146) göre toplumları oluşturan ve güçlendiren dinamiklerin başında o toplumu oluşturan her bir bireyin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bireyin toplumsallaşması oldukça önemlidir. Gelecek nesillerin yetiştirilmesinde önemli roller üstlenecek olan öğretmen adaylarının toplumsallaşması da bu açıdan ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle yükseköğretimde öğretmen yetiştirme süreci öğretmen adaylarının sorumluluk bilincini içselleştirmesini sağlayacak şekilde planlanmalıdır. Öğretmen yetiştirme sürecinin öğretmen adaylarının kendi değerlerini fark ettiği aynı zamanda çeşitli toplumsal görevler üstleneceğinin bilincinde olmalarını sağlayacak şekilde planlanması ve yürütülmesi önemlidir.

Öğretmenlerin taşıdığı bu ahlaki sorumluluk göz önüne alındığında, öğretmen adaylarının da etik karar verme becerisine sahip olmaları ve adayların karar verme sürecinde dikkate aldıkları değerlerin tespit edilmesi oldukça önemlidir. Çünkü etik bir problemle karşılaşan birey bu süreçte sahip olduğu değer yargıları doğrultusunda karar verir. Bu noktadan hareketle bu araştırmada, öğretmen adaylarının biyolojik bilimlerin neden olduğu bazı değer sorunlarını içeren etik ikilemlerin yer aldığı senaryolarda verilen durumlar hakkında karar verirken göz önünde bulundukları değerlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki araştırma problemlerine de cevap aranmıştır:

- Öğretmen adaylarının senaryolarda ele alınan konulara ilişkin görüşleri öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılık göstermekte midir?
- Öğretmen adaylarının senaryolarda ele alınan konulara ilişkin görüşleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının güncel etik tartışma konuları ile ilgili görüşlerinin belirlenebilmesi amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama Modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama çalışmalarıdır (Karasar, 1994: 77).

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Bu araştırmada Keskin Samancı (2009) tarafından oluşturulan ve daha sonra Kurt (2011) tarafından geliştirilen "genetik tarama testi, prenatal genetik tanı ve kürtaj, üreme teknolojileri, aktif ve pasif ötanazi" konularını içeren 'Biyoetik Değer Envanteri'nde yer alan etik ikilemlere dayalı senaryolar kullanılmıştır. Bu envanterde, yukarıda belirtilen etik ikilemlere dayalı senaryolar ve bu senaryolardaki ikilemlere ilişkin verilebilecek muhtemel cevap seçenekleri yer almaktadır. Cevap seçeneklerinin her biri karar verme sürecinde ele alınan evrensel etik prensipleri yansıtmaktadır. Envanterde yer alan cevap seçenekleri etik ikilemde sorgulanan duruma ilişkin genel kararın da ortaya çıkarılabilmesi amacıyla 'Evet, Hayır, Kararsızım ve Diğer' başlıkları altında gruplanmıştır. Bu araştırma kapsamında ele alınan konulara ilişkin senaryoları içeren envanter ekte sunulmuştur (Ek-1).

Etik ikilemle karşılaşan bireyin karar verme sürecinde din, adalet, hak, sosyal yaşam ve bilim gibi değerlere dayalı bazı yaklaşımları ön plana aldıkları görülmektedir. Bu nedenle bu araştırmada öğretmen adaylarının envanterde yer alan ilgili senaryoları okuyarak, karar verme sürecinde ele alınan evrensel etik prensipleri yansıtan seçeneklerden kendileri için en uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir.

Araştırmada kullanılan envanterdeki senaryolara ilişkin karar verme sürecinde ele alınan etik yaklaşımlar ve bu yaklaşımlara ilişkin tanımlamalar aşağıda sunulmuştur:

- *Yarar Yaklaşımı*; etik eylemde en az zararın, yani azami zararın elde edilmesi ile dengenin kurulması önemlidir.
- *Hak Yaklaşımı*; eylemden etkilenen tarafların haklarına saygı duyulması ön plandadır. Kişi özgürce seçim yapma hakkına sahiptir.
- *Adalet Yaklaşımı*; tüm insanların eşit standartlara sahip olması, eşitsizlik söz konusu olduğunda ise bunun savunulabilir ölçütlere dayandırılması önemlidir.
- *Erdem (Değer) Yaklaşımı*; etik eylemin tüm insanlığın gelişmesine katkısı olan dürüstlük, hoşgörü, cesaret gibi değerlerle uyumlu olması önemlidir (SCU, 2011).
- *Koşulcu Yaklaşım*; karar verme aşamasında belli koşulların sağlanması ön plandadır.
- *Din Temelli Yaklaşım*; etik eylemde dini değerlerin ön plana alınması önemlidir.
- *Doğalı tercih Etme*; doğal olanın iyi olduğu düşüncesiyle, doğaya müdahale konusunda bir sınır olması gerekliliği ön planda tutulur.
- *Bilim Temelli Yaklaşım*; bilimdeki ilerlemeler ön planda tutularak karar verilir.
- *İnsanın Diğer Varlıklardan Üstün Olduğuna İnanma*; insanın diğer varlıklardan ayrıcalıklı ve değerli olduğuna inanılması ve eylemlerde bunun ön plana alınmasıdır (Keskin Samancı, 2009; Kurt, 2011).

Bu çalışmada Keskin Samancı (2009) ve Kurt (2011) tarafından geliştirilen envanterlerden güncel etik tartışma konularını içeren senaryolar seçilmiş ve öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan senaryoların konuları ve senaryo seçeneklerinde temel alınan etik yaklaşımların dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Senaryo Konuları ve Seçeneklerde Temel Alınan Etik Yaklaşımlar

Senaryolar	Senaryonun Seçeneklerinde Temel Alınan Etik Yaklaşımlar							
	Din Temelli	Bilim Temelli	Erdem	Hak	Adalet	Yararçı	Doğalı Tercih Etme	Koşulcu
Prenatal genetik tanı ve kürtaj	B, D	E		A		G, H, I, J	C	
Üreme teknolojileri	B	H	D	C, G	E	F	A	I
Genetik Tarama Testi		G		B, F	A	C, D, E		
Aktif ötanazi	A	B	C, H	D, F	G, J	I	E	K
Pasif ötanazi	E	D	B	A, G		F, H		C, I

Tablo 2: Çalışmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Öğrenim Görmekte Oldukları Anabilim Dallarına Göre Dağılımı ve Cinsiyetleri

Anabilim Dalı	Cinsiyet		Toplam Öğrenci Sayısı	Yüzde Dağılım
	Kadın (f)	Erkek (f)		
İngiliz Dili Eğitimi	36	5	41	17,2
Fen Bilgisi Öğretmenliği	45	7	52	21,8
Felsefe Grubu Eğitimi	21	5	26	10,9
Tarih Eğitimi	28	3	31	13
Biyoloji Eğitimi	30	5	35	14,7
Coğrafya Eğitimi	7	11	18	7,6
Alman Dili Eğitimi	11	5	17*	7,1
Fransız Dili Eğitimi	17	1	18	7,6
TOPLAM	195	42	238	100

*1 kişi cinsiyetini belirtmemiştir.

Tablo 1’de belirtilen konu başlıklarına ilişkin senaryoları içeren envanter araştırmanın çalışma grubuna uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analizi sürecinde öncelikle araştırma amacı doğrultusunda öğretmen adaylarının görüşleri belirlenmiş ve bunlara ilişkin betimsel istatistikler kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının görüşlerinin bölüm ve cinsiyet değişkenlerine göre değişip değişmediği ise Ki-kare testi ile analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde 2011-2012 yılları arasında öğrenim görmekte olan 238 öğretmen adayı oluşturmuştur. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının öğrenim görmekte oldukları anabilim dallarına göre dağılımı ve cinsiyetleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Araştırmanın çalışma grubunu %21,8’i (n=52) Fen Bilgisi öğretmenliği, %17,2’si (n=41) İngiliz Dili Eğitimi, %14,7’si (n=35) Biyoloji Eğitimi Anabilim dalı olmak üzere 8 farklı bölümden toplam 238 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının %82,3’ü (n=195) kadın, %17,7’si de erkektir (n=42).

BULGULAR

Senaryolara ait Görüşler

Öğretmen adaylarının senaryolara verdikleri cevaplar ve cevapların etik yaklaşımlara göre dağılımı her senaryo için ayrı ayrı incelenmiştir. Prenatal genetik tanı ve kürtaj konulu 1. senaryo aşağıda sunulmuştur;

“Pınar, hamileliğinin 12. haftasında yapılan genetik tarama testi sonucunda taşıdığı bebeğin kesinlikle bedensel ve zihinsel engelli olarak doğacağını öğrendi. Eşyle birlikte bu bebeği aldirmaya karar verdiler (Türk Ceza Kanunu 10 haftaya kadar gebeliğin sonlandırılmasına yasal olarak izin veriyor. 10 haftadan sonra da tıbbî nedenlerle kürtaj yasal olarak mümkün). Pınar ve eşinin yerinde olsaydınız siz de bebeği aldırır mıydınız, neden?”

Bu ve diğer tüm senaryolara ilişkin ‘Evet, Hayır, Kararsızım ve Diğer’ başlığı altındaki seçenekler öğretmen adaylarına veri

toplama aracında verilmiştir. Öğretmen adaylarının birinci senaryoya verdikleri cevapların etik yaklaşımlara göre dağılımı Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Birinci Senaryoya Verilen Cevapların Etik Yaklaşımlara Göre Dağılımı

Etik Yaklaşımlar	n	%
Hak Yaklaşımı	86	36,6
Din Temelli Yaklaşım	47	20
Doğal Olanı Tercih Etme	2	0,9
Bilim Temelli Yaklaşım	23	9,8
Yarar Yaklaşımı	61	26

Öğretmen adaylarının %67,2’si (n=158) ‘Hayır’ başlığı altındaki seçenekleri seçerek bu durumda bebeği aldirmama yönünde karar vereceklerini belirtmiştir. Öğretmen adaylarının %26’sı (n=61) ise ‘Evet’ genel başlığı altındaki seçenekleri tercih ederek bebeği aldirmaya yönünde karar vermişlerdir. Ayrıca öğretmen adaylarının %6’sı (n=14) bu senaryo için kararsız kalırken 2 (%0,9) kişi ise diğer seçeneğini tercih etmiştir. Bebeği aldirmamayı tercih eden öğretmen adaylarının %36,1’i bu kararlarına ilişkin hak yaklaşımını temel alan “Engelli olsa da başka bir canlının yaşama hakkını elinden alamayız” seçeneğini gerekçe olarak sunmuşlardır. Öğretmen adaylarının %20’si din temelli yaklaşımı, %9,8’i ise bilim temelli yaklaşımın yer aldığı seçenekleri kararlarına gerekçe olarak sunmuşlardır. Bebeği aldirmamayı tercih eden öğretmen adaylarının tamamı (n=61; %26) yarar yaklaşımını temel alan “Engelli bir bireyin bakımının masraflı ve zor olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle böyle bir şansım varsa kullanırdım” (n=6), “Bedensel ve zihinsel engelli olarak yaşamının gelecekte onu mutsuz edeceğini düşünüyorum”(n=36); “Bedensel ve zihinsel olarak sağlıklı olan bireylerin toplum için daha yararlı olacağını düşünüyorum” (n=3) ve “Bana bir şey olduğunda ona bakacak kimse olmadığı için aldırırdım”(n=16) seçeneklerini tercih etmişlerdir.

Üreme teknolojileri konusundaki ikinci senaryo aşağıda sunulmuştur:

“Yeni üreme teknolojileri ile aileler istedikleri özellikleri (örneğin, göz rengi, boy uzunluğu, cinsiyet gibi.) taşıyan çocuklara sahip olabilmektedirler. Zeynep ve Mustafa çiftinin de 2 erkek çocukları var. Üçüncü çocuklarının kız olması için bu teknoloji-den yararlanmak istiyorlar. Sizce Zeynep ve Mustafa çiftinin bu teknoloji-den yararlanarak 3. çocuklarının cinsiyetini seçmelerine izin verilmeli mi, neden?”

Öğretmen adaylarının ikinci senaryoya verdikleri cevapların etik yaklaşımlara göre dağılımı Tablo 4’te verilmiştir.

Bu senaryoda öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu (%81,6) ‘Hayır’ genel başlığı altındaki seçenekleri tercih etmişler ve senaryoda sunulan durumda cinsiyet seçimine “karşı” olduklarını belirtmişlerdir. Cinsiyet seçimine karşı olan öğretmen adaylarının %39,7’si erdem yaklaşımını temel alan *“Benim için çocuğun sağlıklı olması, cinsiyetinden ya da fiziksel özelliklerinden daha önemlidir”* seçeneğini tercih ederek gerekçelerini sunmuşlardır. Öğretmen adaylarının %25,2’sinin ise doğal tercih etme yaklaşımını temel alan *“Böyle bir seçimin gelecekte doğal dengenin bozulmasına neden olacağını düşünüyorum”* seçeneğini tercih etmişlerdir (Tablo 4).

Tablo 4: İkinci Senaryoya Verilen Cevapların Etik Yaklaşımlara Göre Dağılımı

Etik Yaklaşımlar	n	%
Hak Yaklaşımı	22	9,4
Din Temelli Yaklaşım	20	8,5
Doğal Olanı Tercih Etme	59	25,2
Bilim Temelli Yaklaşım	16	6,8
Yarar Yaklaşımı	10	4,3
Erdem Yaklaşımı	93	39,7
Adalet Yaklaşımı	2	2,1
Koşulcu Yaklaşım	1	0,4

Genetik tarama testi konulu üçüncü senaryo aşağıda sunulmuştur:

“Hakan bir iş başvurusunda bulunmuştur. İş başvurusunda bulunduğu şirket işe alınabilmesi için genetik tarama testi yaptırmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle testi yaptıran Hakan, testin sonucuna göre ileride kansere neden olabilecek bir gen taşıdığını öğrenmiştir. Şirket yetkilileri test sonucu nedeniyle Hakan’ı işe alamayacaklarını belirtmişlerdir. İş başvurusunda bulunduğunuz şirketin sizce böyle bir hakkı var mıdır, neden?”

Öğretmen adaylarının genetik tarama testi konulu üçüncü senaryoya verdikleri cevapların etik yaklaşımlara göre dağılımı Tablo 5’te verilmiştir.

Bu senaryoda öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu (%81,3) ‘Hayır’ genel başlığı altındaki seçenekleri tercih etmişler ve senaryoda sunulan duruma ilişkin olarak şirketin böyle bir hakkı olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Öğretmen adaylarının %64,7 (n=152)’si adalet yaklaşımını temel alan *“Sonuçta bu bir ihtimal. Belki de hiçbir zaman yakalanmayacağım bir hastalık*

yüzünden yargılanmamı adil bulmuyorum” seçeneğini tercih etmişlerdir (Tablo 5).

Tablo 5: Üçüncü Senaryoya Verilen Cevapların Etik Yaklaşımlara Göre Dağılımı

Etik Yaklaşımlar	n	%
Hak Yaklaşımı	17	7,2
Bilim Temelli Yaklaşım	3	1,3
Yarar Yaklaşımı	60	25,5
Adalet Yaklaşımı	152	64,7

Aktif ötanazi konusunu içeren dördüncü senaryo aşağıda sunulmuştur:

“Tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanmış olan Cevdet Bey, dayanılmaz ağrılar çekmektedir. Bilincini kaybetmemiş olan Cevdet Bey hiçbir baskı altında kalmadan, kendi isteği ile doktorlardan yaşamına son verilmesini istemiştir. Cevdet Bey’in yerinde olsaydınız siz de aynı kararı verir miydiniz? Neden?”

Öğretmen adaylarının aktif ötanazi konulu dördüncü senaryoya verdikleri cevapların etik yaklaşımlara göre dağılımı Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Dördüncü Senaryoya Verilen Cevapların Etik Yaklaşımlara Göre Dağılımı

Etik Yaklaşımlar	n	%
Hak Yaklaşımı	34	14,6
Din Temelli Yaklaşım	60	25,8
Doğal Olanı Tercih Etme	44	18,5
Bilim Temelli Yaklaşım	7	3
Erdem Yaklaşımı	49	21
Adalet Yaklaşımı	10	4,3
Koşulcu Yaklaşım	25	10,5

Bu senaryoda öğretmen adaylarının %72,5 (n=169)’i aktif ötanaziye karşı olduklarını belirtmiştir. Bu öğretmen adaylarının %25,8’si (n=60) ise din temelli yaklaşım olan *“İntihar olarak nitelendirilebilecek bu durumun günah olduğunu düşünüyorum”* seçeneğini tercih ederek gerekçelerini sunmuşlardır. Bu oranı %18,5 (n=44) ile doğal tercih etme yaklaşımını temel alan *“Yaşam ve ölümün doğal seyrine bırakılması gerektiğini düşünüyorum.”* seçeneği takip etmiştir. Ayrıca genel kararı olumsuz olanların %17,6’sı (n=42) da erdem yaklaşımını temel alan *“İnsan yaşamı değerlidir ve insanların karşılaştıkları güçlükleri aşabilecek güce sahip olduklarını düşünüyorum.”* seçeneğini tercih etmişlerdir (Tablo 6). Aktif ötanaziye onay veren öğretmen adaylarının büyük kısmı (%7,6; n=18) hak yaklaşımını temel alan *“Kişinin özgür iradesi ile kendisine ait karar verme hakkına sahip olduğunu düşünüyorum”* seçeneğini tercih etmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının %10,5’i (n=25) bu konuda genel olarak *“Kararsız”* olup; koşulcu yaklaşımı temel alan *“Böyle bir karar hastalığın etkisi ile alınmış olabilir. Bu durumdaki insanlara öncelikle psikolojik destek sağlanmalı ve daha sonra kararları tekrar gözden geçirilmelidir”* seçeneğini tercih etmiştir.

Pasif ötanazi konusunu içeren beşinci senaryo aşağıda sunulmuştur:

“İyileşme olasılığı bulunmayan ve yoğun tıbbi destekle yaşatılan Handan Hanım bilincini kaybetmiştir. Ailesi bundan sonra yapılabilecek bir şey olmadığı düşüncesiyle yaşam destek ünitesinin kapatılması kararını almışlardır. Siz hastanın ailesinin yerinde olsaydınız aynı kararı alırdınız? Neden?”

Öğretmen adaylarının pasif ötanazi konulu beşinci senaryoya verdikleri cevapların etik yaklaşımlara göre dağılımı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Beşinci Senaryoya Verilen Cevapların Etik Yaklaşımlara Göre Dağılımı

Etik Yaklaşımlar	n	%
Hak Yaklaşımı	104	45,6
Din Temelli Yaklaşım	7	3,1
Bilim Temelli Yaklaşım	5	2,2
Yarar Yaklaşımı	26	11,4
Erdem Yaklaşımı	44	18,5
Koşulcu Yaklaşım	29	12,7

Öğretmen adaylarının yarısından fazlası (%63,6; n=145) ‘Hayır’ başlığı altındaki seçenekleri tercih ederek pasif ötanaziye karşı olduklarını belirtmişlerdir. Olumsuz görüş bildiren öğretmen adaylarının %32,4’ü (n=77) hak yaklaşımını temel alan *“Bir canlının yaşam ve ölüm hakkına başkasının karar vermemesi gerektiğini düşünüyorum”* seçeneğini; %18,5’inin (n=44) erdem yaklaşımını temel alan *“Birinin hayatına her ne sebeple olursa olsun son vermenin yanlış olduğunu düşünüyorum”* seçeneğini tercih ettikleri görülmüştür. Öğretmen adaylarının %45,6’sı hak yaklaşımını temel alan seçenekleri tercih etmişlerdir. Pasif ötanaziye onay veren öğretmen adaylarının %11,3’ü ise hak yaklaşımını temel alan *“Bilinci yerinde olmayan birinin hayatı ve geleceği konusunda en yakınında olan ailesinin karar verebilme hakkına sahip olduğunu düşünüyorum”* seçeneğini tercih etmişlerdir (Tablo 7).

Çalışmada öğretmen adaylarının senaryolara ait genel kararlarının ‘Evet, Hayır, Kararsızım ve Diğer’ ve tercih ettikleri etik yaklaşımlarının öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan analizler her bir senaryo için öğretmen adaylarının genel kararlarının ($X_1^2=19,143$; $X_2^2=18,796$; $X_3^2=15,258$; $X_4^2=26,722$; $X_5^2=19,415$; $sd=21$; $p>0,05$) ve etik yaklaşım tercihlerinin ($X_1^2=43,817$ / $sd=42$; $X_2^2=62,556$ / $sd=63$; $X_3^2=24,280$ / $sd=35$; $X_4^2=61,626$ / $sd=56$; $X_5^2=51,179$ / $sd=49$; $p>0,05$) bölümlere göre farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Araştırmada ayrıca öğretmen adaylarının senaryolara ait genel kararlarının cinsiyete göre değişimi de incelenmiştir. Genetik tarama testi konulu senaryo dışındaki diğer senaryolarda öğretmen adaylarının senaryoya ait genel kararlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği bulunmuştur ($X_1^2=1,807$; $X_2^2=2,418$; $X_3^2=21,792$; $X_4^2=1,564$; $X_5^2=1,191$; $sd=3$; $p>0,05$). Genetik tarama testi konulu üçüncü senaryoya ait öğretmen adaylarının genel kararlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 8).

Kadın öğretmen adaylarının çoğu (%86,53), erkek öğretmen adaylarının ise %56,1’i genetik tarama testi konulu üç numaralı senaryo için hayır genel başlığı altındaki seçenekleri tercih etmiştir (Tablo 8). Kadın ve erkek öğretmen adaylarının bu senaryo için tercihleri istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermiştir ($X^2 = 21,792$; $sd=3$; $p = ,000$).

Öğretmen adaylarının genetik tarama testi konulu senaryoya verdikleri cevapların dayandığı etik yaklaşımların da cinsiyete göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 9).

Genetik tarama testi konulu bu senaryo için kadın öğretmen adaylarının yaklaşık %70’i (n=135) tüm insanların eşit haklara sahip olması gerektiğini ifade eden adalet yaklaşımını temel alan *“Sonuçta bu bir ihtimal. Belki de hiçbir zaman yakalanmayacağım bir hastalık yüzünden yargılanmamı adil bulmuyorum”* seçeneğini tercih etmişlerdir. Erkek öğretmen adaylarının yanıtları incelendiğinde yarar ve adalet yaklaşımını temel alan seçeneklerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Erkek öğretmen adayları bu senaryoda *“Sonuçta bu bir ihtimal. Belki de hiçbir zaman yakalanmayacağım bir hastalık yüzünden yargılanmamı adil bulmuyorum”* (n=17; %40,5); *“Bu hastalığın birlikte çalıştığım diğer insanlar için bir riski yoktur”* (n=3; %7,1), *“Bazı işverenler çalışma koşulları nedeniyle çalışanlarının can güvenliğini düşünüp böyle bir istekte bulunabilirler”* (n=5; %11,9) ve *“Kişinin genel sağlık durumu işin kalitesi, üretimi vb. nedenlerle şirketi olumsuz etkileyecekse böyle bir hakları vardır”*(n=10; %23,8) seçeneklerini tercih etmişlerdir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Eğitimin doğasında var olan etik kavramı günümüzde artarak önem kazanmaya devam etmektedir. Tıp alanında daha çok ön planda olan etik kavramından doğan biyoetik, birçok disiplini bir arada bulundurması nedeniyle toplumda sadece hekimleri ilgilendiren bir alan olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu durum insanların etik ikilemler ile karşılaşma olasılığını artırmıştır. İkilem karşısında etik karar verme birbiriyle çatışan seçeneklerden ahlaki açıdan en doğru olanı belirlemek için yapılan sistematik düşünme süreci olarak tanımlanmaktadır (Berggren, Begat & Severinsson, 2002). Bu nedenle düşünme becerilerini geliştiren ve değerler eğitimine duyulan ihtiyaç artmıştır. Değerler eğitimi de kullanılan yaklaşımlardan biri olan ‘Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı’ Piaget ve Kohlberg’in bilişsel muhakeme, bilişsel düşünme, değer ikilemleri ve karar verme süreçleri ile ilgili çalışmalar içerir (Fernandes, 1999, s:4). Bu yaklaşımda, öğretmen, öğrencilerine ahlaki ikilemlerin bulunduğu örnek durumlar vererek, onların bu ikilemleri çözmelerine yardımcı olur. Verdiği örnek durumlar ile her öğrenciyi ahlaki ikilemle karşılaştıran öğretmenin amacı, öğrencilerin zihinlerine seçilmiş değerleri yerleştirmek değil, öğrencide ahlaki prensiplerin gelişmesine yardımcı olmaktır. Ahlaki yargı yeteneği gelişmiş öğrenciler aynı zamanda gelişmiş eleştirel müzakere yeteneğine de sahiptirler (Yazıcı, 2006). Bireylerin etik ikilemlerle karşılaştırılması, bireye etik karar verme sürecinde yarar ve olası riskleri değerlendirerek etik bir konuda yargıya varma fırsatı tanıyacaktır. Karşılaştığı etik ikilemleri değerlendiren bireyler olaylara farklı açılardan bakabilmeyi de tecrübe etmiş olacaklardır. Öğrencilerin sorumluluğunu taşıyan öğretmen adaylarının güncel etik sorunlarla

Tablo 8: Öğretmen Adaylarının Genetik Tarama Testi Konulu Üçüncü Senaryoya Ait Genel Kararlarının Cinsiyete Göre Değişimine İlişkin Ki-Kare Testi Sonuçları

Cinsiyet		Genel Karar				Toplam
		Hayır	Evet	Kararsızım	Diğer	
Kadın	f	167	24	1	1	193
	%	86,53	12,44	0,52	0,52	100
Erkek	f	23	17	1	0	41
	%	56,10	41,46	2,44	0	100
Toplam	f	190	41	2	1	234
	%	81,2	17,52	0,85	0,43	100

Tablo 9: Öğretmen Adaylarının Genetik Tarama Testi Konulu Üçüncü Senaryoya Verdikleri Cevapların Dayandığı Etik Yaklaşımların Cinsiyete Göre Değişimini Gösteren Ki-Kare Testi Sonuçları

Cinsiyet		Yaklaşım						Toplam
		Hak	Bilim	Yarar	Adalet	Kararsız	Diğer	
Kadın	f	13	1	42	135	1	1	193
	%	6,74	0,52	21,76	69,95	0,52	0,52	100
Erkek	f	3	2	18	17	1	0	41
	%	7,32	4,88	43,9	41,46	2,44	0	100
Toplam	f	16	3	60	152	2	1	234
	%	6,84	1,28	25,64	64,96	0,85	0,43	100

$$\chi^2 = 17,392; sd=5; p=,004.$$

karşı karşıya getirilmesi ve görüşlerinin belirlenmesi bu açıdan önemlidir.

Bu çalışmada, 238 öğretmen adayının prenatal genetik tanı ve kürtaj, üreme teknolojileri, genetik tarama testi, aktif ve pasif ötanazi gibi biyoetik konularındaki görüşleri belirlenmiştir. Aynı zamanda öğretmen adaylarının karar verme sürecinde göz önünde buldukları değerler tespit edilmiş ve tercihleri cinsiyet-bölüm değişkeni açısından incelenmiştir.

Öğretmen adaylarının senaryolara verdikleri cevaplar genel olarak incelendiğinde, her bir senaryoya ilişkin karar verme sürecinde göz önünde bulundukları etik yaklaşımın farklılaştığı tespit edilmiştir. Prenatal genetik tanı ve kürtaj konulu senaryoda öğretmen adaylarının çoğunluğu verilen durumda kürtaja karşı olduklarını bildirmiştir. Öğretmen adayları bu kararlarına gerekçe olarak da 'yaşam hakkı' ve 'günah' gibi sebepleri sunmuşlardır. Prenatal genetik tanı ve kürtaj ile ilgili bu alanda yapılan diğer araştırma sonuçları incelendiğinde genel eğilimin çalışılan araştırma grubuna ve bu grubun demografik özelliklerine göre farklılaştığı görülmektedir. Örneğin sadece erkek üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin yarıya yakınının (%46,8) kürtajı "bireysel tercih olarak gördüğü ve zorunlu durumlarda tıbbi ve yasal sınırlar doğrultusunda olabileceğini" düşündükleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin %19,5'nin kürtaja kesinlikle karşı olduğu belirlenmiştir. Kürtajın dinen uygun olmadığını düşünenlerin oranı ise %2,5 olarak tespit edilmiştir (Civil & Yıldız, 2010). Üniversite öğrencileri ile yapılan bir

başka çalışmada ise bu çalışma ile benzer bulgulara ulaşılmış ve «engelli de olsa bireyin yaşam hakkı» nedeniyle gebeliğe son verilmemesi gerektiği görüşünün yaygın olduğu tespit edilmiştir (Akin, 2007). Üreme teknolojileri konulu senaryoda adayların cinsiyet seçimine karşı oldukları görülmektedir. Bu kararlarına ilişkin gerekçeyi ortaya koyan seçenek tercihleri incelendiğinde ise 'cinsiyet seçiminin doğal dengeyi bozacağı' görüşünün öğretmen adayları arasında yaygın olduğu görülmüştür. Tıp Fakültesi öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış ve bu gibi seçimlerin doğanın doğal işleyişine aykırı olduğu görüşünün yaygın olduğu tespit edilmiştir (Meisenberg, 2008).

Genetik tarama testi konulu üç numaralı senaryoda ise adayların çoğu gelecekte yakalanma ihtimali olan bir hastalık yüzünden bireyin yargılanmasını adil bulmadıklarını belirtmişlerdir. Bu da adayların çoğunun eşitsizlik ve ayrımcılığa karşı duyarlı olduğunu göstermektedir. Genetik tarama testlerinin erken teşhis ve risk gruplarının belirlenmesi sürecindeki katkıları yadsınamazken, bir yandan da pek çok alanda ciddi etik sorunları beraberinde taşıdığı görülmektedir. Bu sorunların başında 'hastalık' tanımının güncellenmesi, genetik bilginin gizliliği ve 'hasta-hekim' ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi, analiz sonuçlarının sigorta şirketlerinin uygulamaları ve işe alınmama gibi nedenlerle negatif ayrımcılığa yol açabilme ihtimali gelmektedir (Arda, 2004; Edisan & Aksoy, 2007). Bu açıdan değerlendirildiğinde bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının benzer etik kaygıları taşıdıkları söylenebilir.

Öğretmen adaylarının ötanazi konusundaki görüşleri aktif ve pasif ötanazi olmak üzere iki farklı açıdan konuyu ele alan senaryolar ile sorgulanmıştır. Yaşamı sonlandırma talebinin kişinin kendisinden gelmesi ya da yaşamının başka biri tarafından sonlandırılıyor olması öğretmen adayların görüşlerinde farklılığa yol açmamıştır. İki senaryoda da 'Hayır' seçeneğini tercih eden adayların sayısı çoğunluktadır. Hastanın kendi isteği ile doktorlardan yaşamına son verilmesini istemesi öğretmen adaylarının dini değerleri ön plana almasına neden olmuştur. Bu konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde de gerek aktif gerekse pasif ötanazinin kabul edilebilirliğinin düşük olduğu görülmektedir (Kaya & Akçin, 2005; Yıldırım & Aksu, 2010). Ötanazi konusunda karar verme sürecinde ele alınan temel etik prensipleri inceleyen çalışmalarda, ötanaziyi reddeden bireylerin dini kökenli 'yaşamın kutsallığı' ile insan yaşamının vazgeçilemeyecek kadar değerli olduğu ve yaşamın dokunulmazlığı gibi etik prensipleri ön plana aldıkları görülmektedir (Özen & Ekici Şahin, 2010). Bu bulgular doğrultusunda değerlendirildiğinde bu çalışmadan elde edilen verilerin söz konusu çalışmalarla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Sonuç olarak, gen teknolojileri ve buna bağlı alanlardaki gelişmelerin giderek yaygınlaştığı ve günlük hayatımızın bir parçası olmaya başladığı günümüzde, geleceğin toplumlarını yetiştirecek öğretmen adaylarının ilgili konulardaki farkındalık düzeylerinin tespit edilmesi, karar verme sürecinde ele aldıkları yaklaşımların belirlenmesi oldukça önemlidir. Ayrıca öğretmen yetiştirme sürecinde etik konulara yer verilmesi ve etik eğitimi üzerinde durulması geleceğin eğitimcileri için yol gösterici olabilir.

KAYNAKLAR

- Arda, B. (2004). Ethical respects of biotechnology and the case of Turkey. *Journal of International Biotechnology and Law*, 1(5), 210-213.
- Akın, H. (2007). Çukurova üniversitesi fen-edebiyat fakültesi ve eğitim fakültesi öğrencilerinin temel biyoetik konuları hakkındaki görüşler. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Bayraktaroğlu, S., Özen Kutanis, R., & Özdemir, Y. (2005). *Etik eğitiminde neredeyiz? İktisadi ve idari bilimler fakülteleri örneği*. II. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, 18-19 Kasım, 377-384, Sakarya.
- Berggren, I., Begat, I., & Severinsson, E. (2002). Australian clinical nurse supervisors' ethical decision-making style. *Nursing and Health Sciences*, 4(1-2), 15-23.
- Civil, B., & Yıldız, H. (2010). Erkek öğrencilerin cinsel deneyimleri ve toplumdaki cinsel tabulara yönelik görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Elektronik Dergisi*, 3(2), 58-64.
- Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2000). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bilim ve Teknoloji Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Doğan, İ. (2002). *Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

- Edisan, Z., & Aksoy, Ş. (2007). Genetik uygulamalar özelinde bilmeme hakkı. *Journal of Medical Ethics*, 15(3), 153-159.
- Elçigil, A., Bahar, Z., Beşer, A., Mızrak, B., Bahçelioğlu, D., Demirtaş, D., Özdemir, D., Özgür, E., & Yavuz, H. (2011). Hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilemlerin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(2), 52-60.
- Erbaş, H. (2008). Türkiye'de *Biyoteknoloji ve Toplumsal Kesimler: Profesyoneller, Kentse Tüketiciler ve Köylüler* (1. Baskı), Ankara: Üniversitesi Biyoteknoloji Enstitüsü Yayınları. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ersoy, N. (1996). Biyoetik Eğitimi: Gereği, Amaçları. *Tıbbi Etik Dergisi*, 4(3), 94-96.
- Fernandes, L. (1999). *Value Personalisation: A base for value education*. Erişim: Ekim 2011, www.eric.ed.gov (ERIC Document: ED 434 880).
- Haynes, F. (2002). *Eğitimde Etik* (Çev. Kunt Akbaş, S.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İlgaz, S., & Bilgili, T. (2006). Eğitim ve Öğretimde Etik. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 199-210.
- İşıl Ülman, Y. (2010). Etik, Biyoetik, Hukuk: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1(1), 2.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (8. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, H., & Akçin, E. (2005). Hemşirelik Öğrencilerinin Ötanaziye İlişkin Görüşleri. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 13(2), 115-119.
- Keskin Samancı, N. (2009). *Biyoetik Eğitimi Kapsamında Ortaöğretim Öğrencilerine Yönelik 'Biyoetik Değer Envanteri' Geliştirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurt, İ. (2011). *Biyolojik bilimlerin neden olduğu değer sorunlarının tartışılması sürecinde kullanılmak üzere bir değer envanterinin geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Macer, D. R. J. (2008). *Moral Games for Teaching Bioethics*. UNESCO.
- Meisenberg, G. (2008). Designer babies on top? Medical students' attitudes to pre-implantation genetic screening. *Public Understanding of Sciences*, 18(2); 149-166.
- Özen, M., & Ekici Şahin, M. (2010). Ötanazi. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(4); 15-36.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*. (Çev. Atayman, V. & Sezer, G.; 1994 yılında yapılan 3. basımdan çevrilmiştir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pope, K. S., & Vasquez, M. J. T. (2011). *Steps in Ethical Decision-Making. Ethics in Psychotherapy and Counseling: A Practical Guide* (4th edition). John Wiley.
- SCU. (2011). A Framework for thinking ethically. Erişim: Ekim 2011, <http://www.scu.edu/ethics/practicing/decision/framework.html>
- Yakicier, M. C. (2002). Biyoteknoloji ve Moleküler Biyoloji Alanındaki Gelişmeler ve Modern Tıp Alanına Etkileri. *TÜBİTAK Vizyon 2023*, Ek-15.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları* (19), 499-522.

- Yıldırım, G., & Aksu, M. (2010). Tıp öğrencilerinin yaşamın son dönemi ile ilgili tutumları. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 32(2), 140-148.
- Watson, K. (2005). BEEP: the Bioethics Education Project. *Journal of Biological Education*, 40(1), 43.

- Wever, A. S., & Evans, R. (1996). Exploration of Student Knowledge of Ethical Issues. In *Genetics*. Wake Forest University's 1996 Annual Research Forum. Winston-Salem, North Carolina.

EK 1- BİYOETİK DEĞER ENVANTERİ

Açıklama:

Bu envanter biyolojik bilimlerin neden olduğu etik tartışmalara yönelik olarak hazırlanan 5 senaryodan oluşmaktadır. Senaryo ile ilgili sorulan soruya verilebilecek muhtemel cevaplar Hayır, Evet ve Kararsızım başlıkları altında belirtilmiştir. Bu ifadeleri dikkatlice okuyarak, size en fazla uyan seçeneği işaretleyiniz. Verilen ifadelerden hiçbiri sizin görüşünüzü yansıtmıyorsa, görüşünüzü bunun için belirtilen kısma yazılı olarak ifade edebilirsiniz. Cevaplama süresi yaklaşık 15 dakikadır. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Okul:.....

Sınıf:.....

Cinsiyet: Kadın Erkek

Senaryo 1:

Pınar, hamileliğinin 12. haftasında yapılan genetik tarama testi sonucunda taşıdığı bebeğin kesinlikle bedensel ve zihinsel engelli olarak doğacağını öğrendi. Eşiyle birlikte bu bebeği aldirmaya karar verdiler (Türk Ceza Kanunu 10 haftaya kadar gebeliğin sonlandırılmasına yasal olarak izin veriyor. 10 haftadan sonra da tıbbî nedenlerle kürtaj yasal olarak mümkün).

Pınar ve eşinin yerinde olsaydınız siz de bebeği aldırır mıydınız, neden?

Hayır. Çünkü

- Engelli olsa da başka bir canlının yaşama hakkını elinden alamayız.
- Bence kürtaj günah.
- Bence, her şey doğal seyrinde olmalı.
- Engelli olsa da, bence o bebeğin de dünyaya gelmesinin bir sebebi vardır.
- Günümüzde tıp bilimi çok hızlı ilerliyor. Gelecekte tedavi edilebilme ihtimali olabilir.

Evet. Çünkü

- Engelli bir bireyin bakımının masraflı ve zor olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle böyle bir şansım varsa kullanırdım.
- Bedensel ve zihinsel engelli olarak yaşamının gelecekte onu mutsuz edeceğini düşünüyorum.

- Bedensel ve zihinsel olarak sağlıklı olan bireylerin toplum için daha yararlı olacağını düşünüyorum.

- Bana bir şey olduğunda ona bakacak kimse olmadığı için aldırırdım.

Kararsızım. Çünkü

- Bu konuda seçim yapabilecek kadar yeterli bilgiye sahip değilim.

Yukarıdaki seçeneklerden hiçbiri benim bakış açımı yansıtmıyor. Bence,

Senaryo 2:

Yeni üreme teknolojileri ile aileler istedikleri özellikleri (örneğin, göz rengi, boy uzunluğu, cinsiyet gibi.) taşıyan çocuklara sahip olabilmektedirler. Zeynep ve Mustafa çiftinin de 2 erkek çocukları var. Üçüncü çocuklarının kız olması için bu teknoloji-den yararlanmak istiyorlar.

Sizce Zeynep ve Mustafa çiftinin bu teknoloji-den yararlanarak 3. çocuklarının cinsiyetini seçmelerine izin verilmeli mi, neden?

Hayır. Çünkü

- Böyle bir seçimin gelecekte doğal dengenin bozulmasına neden olacağını düşünüyorum.
- Dini inancım nedeniyle böyle bir seçimin doğru olmadığını düşünüyorum.
- Doğacak çocukların yerine karar verme hakkımız olmadığını düşünüyorum.
- Benim için çocuğun sağlıklı olması, cinsiyetinden ya da fiziksel özelliklerinden daha önemlidir.
- Bu tıp bir uygulamanın ayrımcılığa neden olacağını düşünüyorum.

Evet. Çünkü

- Ailelerin böyle daha mutlu olacağına inanıyorum.
- Ailelerin kendi çocuklarının özelliklerini belirlemeye hakları olduğunu düşünüyorum.
- Önemli olan bilimsel ilerlemedir, bilimsel ilerlemeler insanlığın yararınadır, dolayısıyla bu gibi teknolojiler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Kararsızım. Çünkü

- I. Öncelikle bu tekniğin hangi durumlarda uygulanabileceği konusunda yasal düzenlemeler yapılması gerektiğini düşünüyorum.
- J. *Bu konuda seçim yapabilecek kadar yeterli bilgiye sahip değilim.*

Yukarıdaki seçeneklerden hiçbiri benim bakış açımı yansıtmıyor. Bence,

Senaryo 3:

Hakan bir iş başvurusunda bulunmuştur. İş başvurusunda bulunduğu şirket işe alınabilmesi için genetik tarama testi yaptırmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle testi yaptıran Hakan, testin sonucuna göre ileride kansere neden olabilecek bir gen taşıdığını öğrenmiştir. Şirket yetkilileri test sonucu nedeniyle Hakan'ı işe alamayacaklarını belirtmişlerdir.

İş başvurusunda bulunduğunuz şirketin sizce böyle bir hakkı var mıdır, neden?

Hayır. Çünkü

- A. *Sonuçta bu bir ihtimal. Belki de hiçbir zaman yakalanmayacağım bir hastalık yüzünden yargılanmamı adil bulmuyorum.*
- B. *Genetik bilgi kişiseldir. Sadece o kişi tarafından öğrenilebilir.*
- C. *Bu hastalığın birlikte çalıştığım diğer insanlar için bir riski yoktur.*

Evet. Çünkü

- D. *Bazı işverenler çalışma koşulları nedeniyle çalışanlarının can güvenliğini düşünüp böyle bir istekte bulunabilirler.*
- E. *Kişinin genel sağlık durumu işin kalitesi, üretimi vb. nedenlerle şirketi olumsuz etkileyecekse böyle bir hakları vardır.*
- F. *Kişinin genetik bilgisi bence topluma açık olmalıdır. İşverenlerin çalışanları hakkında her türlü bilgi sahibi olmaya hakları vardır.*
- G. *Önemli olan bilimsel ilerlemedir, bilimsel ilerlemeler insanlığın yararınadır, dolayısıyla bu gibi tekniklerin uygulanmasında bir sakınca yoktur.*

Kararsızım. Çünkü

- H. *Bu konuda seçim yapabilecek kadar yeterli bilgiye sahip değilim.*

Yukarıdaki seçeneklerden hiçbiri benim bakış açımı yansıtmıyor. Bence,

Senaryo 4:

Tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanmış olan Cevdet Bey, dayanılmaz ağrılar çekmektedir. Bilincini kaybetmemiş olan Cevdet Bey hiçbir baskı altında kalmadan, kendi isteği ile doktorlardan yaşamına son verilmesini istemiştir.

Cevdet Bey'in yerinde olsaydınız siz de aynı kararı verir miydiniz? Neden?

Hayır. Çünkü

- A. *İntihar olarak nitelendirilebilecek bu durumun günah olduğunu düşünüyorum.*
- B. *Teknolojideki gelişmelerle ileride hastalığın tedavisinin bulunabileceğini düşünüyorum.*
- C. *İnsan yaşamı değerlidir ve insanların karşılaştıkları güçlükleri aşabilecek güce sahip olduğunu düşünüyorum.*
- D. *Doktorların her ne sebeple olursa olsun bir hastanın yaşamına son verme hakkına sahip olmadığını düşünüyorum.*
- E. *Yaşam ve ölümün doğal seyrine bırakılması gerektiğini düşünüyorum.*

Evet. Çünkü

- F. *Kişinin özgür iradesi ile kendisine ait karar verme hakkına sahip olduğunu düşünüyorum.*
- G. *Ağrıları nedeniyle başkalarına muhtaç yaşamasının adil olmadığını düşünüyorum.*
- H. *Her bireyin onurlu bir şekilde yaşama ve ölme hakkına sahip olduğunu düşünüyorum.*
- I. *Dayanılmaz ağrılar çeken bir bireyin, ailesini de mutsuz edeceğini düşünüyorum.*

Kararsızım. Çünkü

- J. *Bu tip durumlarda bireyin sosyal konumuna göre karar verilmesi gerektiğine inanıyorum.*
- K. *Böyle bir karar hastalığın etkisiyle alınmış olabilir. Bu durumdaki insanlara öncelikle psikolojik destek sağlanmalı ve daha sonra kararları tekrar gözden geçirilmelidir.*
- L. *Bu konuda seçim yapabilecek kadar yeterli bilgiye sahip değilim.*

Yukarıdaki seçeneklerden hiçbiri benim bakış açımı yansıtmıyor. Bence,

Senaryo 5:

İyileşme olasılığı bulunmayan ve yoğun tıbbi destekle yaşatılan Handan Hanım bilincini kaybetmiştir. Ailesi bundan sonra yapılabilecek bir şey olmadığı düşüncesiyle yaşam destek ünitesinin kapatılması kararını almışlardır.

Siz hastanın ailesinin yerinde olsaydınız aynı kararı alır mıydınız? Neden?

Hayır. Çünkü

- A. *Bir canlının yaşam ve ölüm hakkına başkasının karar vermesi gerektiğini düşünüyorum.*
- B. *Birinin hayatına her ne sebeple olursa olsun son vermenin yanlış olduğunu düşünüyorum.*
- C. *Buna ailenin değil doktorların karar vermesi gerektiğini düşünüyorum.*
- D. *Teknolojideki gelişmelerle ileride bu hastalığın tedavisinin bulunabileceğini düşünüyorum.*
- E. *Cinayet olarak nitelendirilebilecek bu durumun günah olduğunu düşünüyorum.*

Evet. Çünkü

- F. *İyileşme olasılığı bulunmayan hastaların tedavi sürecinin, ailesi için maddi ve manevi olarak zor olacağını düşünüyorum.*

G. *Bilinci yerinde olmayan birinin hayatı ve geleceği konusunda en yakınında olan ailesinin karar verebilme hakkına sahip olduğunu düşünüyorum.*

H. *İyileşme olasılığı bulunmayan hastalara uygulanan yoğun tıbbi desteği zaman ve kaynak israfı olarak görüyorum. Bu kaynakların iyileşme olasılığı bulunan diğer hastalar için kullanılabileceğini düşünüyorum.*

Kararsızım. Çünkü

I. *Yoğun tıbbi destekle yaşatılan hasta, sağlıklı iken böyle bir durumla karşılaşma ihtimalini düşünerek tedavinin durdurulmasını vasiyet olarak belirtmişse ancak böyle bir durumda bu kararın verilebileceğini düşünüyorum.*

J. *Bu konuda seçim yapabilecek kadar yeterli bilgiye sahip değilim.*

Yukarıdaki seçeneklerden hiçbiri benim bakış açımı yansıtmıyor. Bence,

.....
.....
.....